

Tirsdag 26. oktober 1948

Ervervsvirksomhet for fienden.

Av h.r.advokat Rolv Ryssdal.

I kronikken for 18. d. m. har høyesterettsadvokat Annæus Schjødt skrevet om ervervsvirksomhet for fienden, og på første side har redaksjonen på en meget iøynefallende måte framhevet betydningen av den kritikk han retter mot to kjennelser som Høyesterett har avsagt, den første i juni 1947, den annen i august 1948, og særlig mot visse generelle uttalelser i de to kjennelser.

Jeg tror neppe at noen av dommerne vil finne det riktig å imøtegå advokat Schjødt. Hans anførsler bør imidlertid ikke bli stående ulmotsagt. Da jeg har ført aktoratet i de saker han nevner, og herunder hevdet det syn som Høyesterett begge ganger enstemmig har bygget sin avgjørelse på, finner jeg grunn til å gi et svar. På samme måte som advokat Schjødt holder jeg meg fortrinnsvis til saken mot Alf Torn.

Det er naturlig at leserne rent umiddelbart får det inntrykk at jeg her vil levere et partsinnlegg, og at jeg derfor ikke på samme måte som advokat Schjødt kan gi en uholdet uttalelse. Han har nemlig «for å unngå misforståelse» uttrykkelig presisert at han «ikke kjenner vedkommende tiltalte og ikke har hatt noen befattning med sakenes utførelse». Han nevner videre at han helt fra frigjøringen har framholdt det samme grunnsyn som han nå gjør gjeldende, og uttaler til slutt det håp «at Høyesterett i en plenumssak vil ta opp til fornyet behandling de synsmåter som er avvist i de to nevnte kjennelser».

Enhver får bedømme holdbarheten av mine anførsler og herunder ta i betraktning at jeg har opptrådt som aktor i de to saker. På den annen side finner jeg grunn til å framheve at jeg oppfatter advokat Schjødts kronikk som et noe ensidig forsvarsinnlegg. Det er for så vidt tilstrekkelig å referere et enkelt avsnitt av et brev av 7. august d. å. som er skrevet av Torps forsvarer, advokat J. B. Hjort, og som jeg den gang fikk oversendt til uttalelse. Brevet er skrevet til Høyesteretts justitiarius i anledning av en begjæring om plenumsbehandling. Det avsnitt som her er av interesse, lyder:

den viktigste grunn til at planene gikk overstyr. Disse planer måtte koordineres med Tysklands andre krigsplaner. Sommeren 1942 ble det således — antagelig fordi man fryktet invasjon — bestemt at Nordags anlegg måtte innstilles til fordel for «Bauprogramm Wiking» dvs. arbeidet med befestningsanlegg m. v. Det er opplyst at Sentralplankontoret i Berlin traff denne avgjørelse, som dog senere ble noe modifisert.

Nå etterpå kan selv en legmann se at slik som utviklingen ble, ville det ha vært riktigere å starte mer forsiktig, f. eks. bare med Sauda og Ardal. Dette kan dog ikke være avgjørende. Dersom de allerte hadde gitt tyskerne litt mer ro, eller dersom Østfelttoget var begynt et år senere, kunne kanskje hele det veldige programmet være blitt gjennomført. Både under den første og den annen verdenskrig har man sett nok av eksempler på at det er blitt utført prestasjoner som langt overgikk hva man på forhånd trodde var mulig. For øvrig tror jeg at selv om vi bygger på det vi nå vet om krigens varighet m. v., er det likevel ingen tvil om at tyskerne kunne ha fått fabrikkene i Ardal ferdige dersom de f. eks. fra 1943 hadde konsentrert seg særlig om dette anlegget.

Advokat Schjødts anførsel om at ingen i 1941 regnet med en fortsatt krig på 6–8 år har under disse omstendigheter liten vekt. For det første er dette neppe riktig. Men iallfall er det utillatelige å gå ut fra at byggetiden nødvendigvis måtte bli så lang. Det virker heller ikke overbevisende når det hevdes at Torp svekket tyskernes krigsførsel ved å trekke til seg arbeidere fra andre anlegg. Det ledende synspunkt er nettopp det som herredsretten med Høyesteretts tilslutning har anført: Det avgjørende må være at Tyskland selv så sine krigsinteresser tjent med å sette disse anlegg i gang.

Det er et yndet forsvarsargument i saker av denne art at tyskerne gjorde mange dumheter. Også advokat Schjødt nevner dette. Hva spesielt angår deres dumhet på dette område, nevner jeg at finansminister von Krosigk i sitt brev til Gøring av 19. november 1941 opplyser at den tyske aluminiumsproduksjon var øket fra 10 000 tonn i 1933 til 260 000 tonn i 1941. I Stortingsproposisjon nr. 69 for 1945/46 har statsråd Brofoss opplyst at verdensproduksjonen før krigen var 600 000 tonn pr. år, mens den øket til det flerdobbelte under krigen. Når man så tenker på den tyske overlegenhet i luften i de første krigsår og den avgjorte underlegenhet mot slutten av krigen, kan enhver få et inntrykk av betydningen av de tyske planer om aluminiumsproduksjonen i Norge.

Det forekommer meg under disse omstendigheter å være noe dristig når det hevdes at Torps overtagelse av arbeidet var positivt ønskelig fra et nasjonalt synspunkt.

Det er selvsagt at Torp den gang ikke kjente detaljene i de tyske planer. Det gjorde nok ikke en gang tyske entreprenører, men bare de mest betrodde tyske embetsmenn. De fleste av

brevne som er nevnt ovenfor, har på skriften «Geheime Reichssache». Torp og andre visste imidlertid at det gjaldt anlegg av aluminiumsfabrikker, og at aluminium var av stor betydning for rustningsindustrien. Dette er nok.

Enkelte «opplagte profitører» — jeg sikter til folk som i vinningshensikt har bygget befestningsanlegg og i det hele fullt ut gått i fiendens tjeneste — har også deltatt i utbyggingen av Ardal og andre aluminiumsanlegg. Jeg vet ikke om advokat Schjødt mener at også disse skal gå fri for så vidt angår dette arbeid. Men det må vel bli konsekvensen dersom man går ut fra at disse anlegg svekket den tyske krigsinnsats. (Annen del av artikkelen kommer i morgen.)

«Jeg er blitt bestyrket i min oppfatning ved samtaler med bl. a. advokatene Annæus Schjødt og N. N. som har forsvaret i andre saker av lignende art, og som mener at dommen i Torp-saken vil være avgjørende for deres saker.»

For ordens skyld nevner jeg at advokat Schjødt ikke har overtatt forsvaret i denne saken etter at den første av de etter hans mening uriktige kjennelser ble avsagt i juni 1947. Han har hatt vervet helt siden sommeren 1945.

Advokat Schjødt har innledningsvis en meget bred framstilling av rettsstridsspørsmålet. Kort uttrykt sier han at selv om en handling rammes av ordlyden i en straffebestemmelse, og selv om det ikke foreligger noen spesiell unntaksgrunn som loven stiller opp i reglene om nødstillstand, nødverge og samtykke, er det ikke dermed avgjort at handlingen er straffbar. Det er dessuten plass for en fri vurdering om hvorvidt det er grunn til å straffe, og det som herunder er avgjørende, er om handlingen etter den alminnelige oppfatning er forsvarlig. Ved vurderingen kreves det «ikke først og frems lovkyndighet, men kjennskap til forhold og synsmåter på det tidspunkt handlingen ble utført».

Det er i og for seg riktig at det i visse tilfelle kan bli tale om en slik ytterligere begrensning, men jeg skulle tro at det iallfall i vanlige straffesaker ikke lett vil forekomme. Saken er at det i alminnelighet er lovgiveren — Stortinget — som avgjør hva som er tillatt. Selv om det med rette kan hevdes at en bestemmelse er urimelig, og selv om det skulle tenkes at en tiltalt kunne bevise at det store flertall fant hans overtredelse helt i orden, kunne domstolene selvsagt ikke frifinne ham av den grunn.

Annerledes blir forholdet når det (Fortsatt 6 side.)

Del 1.

103062

Ervervsvirksomhet

(Fortsatt fra 2. side.)

inntre en helt ekstraordinær situasjon eller tilfelle som ligger helt utenfor det lovgiveren har tenkt seg. I så fall kan nok et forhold bli straffritt selv om det går inn under ordlyden i en straffebestemmelse. Det har vi nok av eksempler på når det gjelder bistand til tyskerne i okkupasjonstiden, ikke minst hva angår ervervsvirksomhet til fordel for fienden. Det man i denne forbindelse særlig må merke seg, er dette: Hvis de faktiske forhold under en eventuell ny krig blir vesentlig annerledes enn forrige gang, vil også vurderingen av ervervsmessige bistandshandlinger kunne bli en helt annen enn under det pågående rettsoppgjør. Handlinger som nå overhodet ikke straffes, f. eks. fordi de ble foretatt i samråd med lokale myndigheter i den første forvirringens tid, kan under andre forhold bli belagt med streng straff. Særlig vil det standpunkt som landets lovlige myndigheter inntar, bli et avgjørende moment ved bedømmelsen.

I advokat Schjødts artikkel heter det bl. a. at det under krigen ble ansett som en positiv innsats å få fienden til å sette sine krefter inn på et punkt hvor det i virkeligheten var til skade for hans krigsinnsats. I og for seg må alle være enige i denne uttalelse, og det er forfellellet når forholdet framstilles derhen at Høyesterett ved sin bemerkning om at motivet ikke kunne gjøre Torps forhold rettmessig har gått ut fra en annen oppfatning. Hermed er dog ikke sagt at man uten videre må være enig i hva advokat Schjødt legger i denne uttalelse. Advokaten synes i det hele ikke å være klar over at han i sin argumentasjon mot Høyesteretts avgjørelser i virkeligheten nytter to forskjellige argumenter. Tilsynelatende skriver han bare om rettsstriden, men hvis jeg har forstått ham rett, mener han først og fremst at Torp og andre som hjalp til med gjennomføringen av aluminiumsprojektet, hører til dem som har fått tyskerne til å sette sine krefter inn på en måte som var til skade for deres krigsinteresser, med andre ord at de overhodet ikke har ytt fienden noen bistand. Om dette var riktig, var saken dermed avgjort. Spørsmålet om hvorvidt de har handlet rettsstridig oppstår bare dersom man går ut fra at de har ytt bistand. Jeg vil i det følgende søke å påvise at dette var tilfelle, og der nest ta opp spørsmålet om hvorvidt det var forsvarlig av Torp å yte denne bistand.

Det er nødvendig i noen utstrekning å gjøre rede for de tyske planer om framstilling av aluminium i Norge.

Den mann som i den første tiden førte tilsyn med den norske aluminiumsindustri, og som også ledet den videre utbygging, var generaldirektør Koppenberg. Han var sjef for Junkerwerkene og hadde også med hell bygget store brunkull-bensinanlegg i Mellom-Tyskland.

Allerede i dagene mellom 12. og 17. april 1940 fikk de herværende tyske myndigheter beskjed om at Koppenberg var på vei til Norge, og det foreligger en utførlig rapport om en Norgesreise fra 16. til 21. mai 1940 som han foretok sammen med en rekke tyske eksperter. Ved brev av 10. mai 1940 fra general Udet, den ansvarlige for de tyske forsyninger med flyvende materiell, ble Koppenberg underrettet om at Hitler gjennom Göring den 8. s. m. hadde bestemt at den norske aluminium skulle anvendes i flyindustrien. Gjensvar på brevet ble bl. a. sendt til riksmminister Todt, Terboven og general von Hanneken.

Koppenbergs første oppdrag har vel først og fremst hatt tilknytning til de bestående bedrifter, men det varte iallfall ikke lenge før man var i full gang med planleggingen av nye. Resultatet finner vi i et brev fra Göring av 12. november 1940. Han ga der ordre om å fem- til seksdoble Norges aluminiumsproduksjon i løpet av 3 år. Luftwaffe måtte ha aluminium, og i det stortyske rike fantes ingen kraftkilder av den nødvendige størrelsesorden. Det ble utarbeidet detaljerte planer for de enkelte anlegg. Direktør von der Bey i I. G. Farben har anført at planene om å utnytte de norske vannfall ikke bare stammer fra Koppenberg men også fra en norsk aluminiumsindustri mann. Jeg vet ikke om dette er riktig.

Konsulent ved Arda Verk, tyskeren Carl Groll, har opplyst at bakgrunnen for Koppenbergs oppdrag var visse generalplaner fra luftfartsministerium om utbygging av Luftwaffe, og at produksjonen i Norge var ment som et mottrekk mot amerikansk og kanadisk aluminiumsproduksjon.

Et brev av 18. februar 1941 fra Göring til Terboven inneholder detaljerte instruksjoner og en bestemt ordre om at planene om produksjon i Norge måtte gjennomføres med den største hurtighet. Om nødvendig fikk man gi avkall på produksjonen ved sinkfabrikken i Eitheim og karbidfabrikken i Odda. Hele lettmetallprogrammet skulle ha første prioritet og få enhver tenkelig understøttelse. I et brev av samme dag til rikspolministeren ga Göring ordre om at det i forbindelse med disse planer også måtte bygges oksyd- og elektrodefabrikker i Tyskland, at man måtte nytte alle muligheter for innførsel fra land som Italia, Frankrike og Romania, at leveransene til underleverandøriindustrien måtte sikres, og at bestillinger måtte anbringes i Sveits, Sverige og Belgia. Terboven, rikssamferdselsministeren og generalfullmektigen for særspørsmål vedrørende den kjemiske produksjon ble underrettet.

For ytterligere å vise sammenhengen i de tyske planer nevner jeg at Koppenberg også lot utarbeide oversikt for nye anlegg i andre land, og at det lyktes ham å gjennomføre at et påbegynt prosjekt for en magnesiumfabrikk i Gersthofen i Tyskland ble innstillet til fordel for et tilsvarende anlegg i Norge.

Generalfeltmarsjal Milch ga i et brev av 18. september 1941 ordre om at kapasiteten skulle økes til i alt 245 000 tonn pr. år, og av et brev av 19. november 1941 fra riksfinaansminister grev Schwerin von Krosigk til Göring framgår at denne siste har regnet med opp til 250 000 tonn og et finansieringsbehov på 1 500 millioner R.M. von Krosigk skriver bl. a.: «Jeg vet at øking av aluminiumsproduksjonen hører til de mest påtrengende tiltak på det militære område.»

Man ser altså at en rekke av Tysklands fremste militære og sivile — med Göring i spissen — personlig har hatt befattning med planene.

Allerede i januar/februar 1941 ble arbeidet tatt opp ved en rekke av anleggene. Torp arbeidet fra april 1941 til han var ferdig i desember 1942.

I et brev av 27. februar 1942 fra Terboven til «minister» Hustad angående tildeling av konsesjon heter det at krigens krav gjør det til en uavviselig plikt å utvide den europeiske aluminiumsproduksjon så raskt at den kommer avgjørende i gang ennå under denne krig. Ved brev av 3. mars 1942 fra Milch ved general Eichhorn til von Falkenhorst anmodes denne om innen mulighetens grense å gi Koppenberg enhver bistand.

Til tross for at advokat Schjødts på dette punkt nytter en forsiktig uttrykksmåte, får man av hans framstilling det inntrykk at tyskerne temmelig snart innså at hele planen var forfellellet. Av det jeg foran har sagt, framgår at dette ikke er tilfelle. Jeg kan ytterligere nevne at i kredittavtaler inngått i 1941—1942 med en svensk bank i anledning av forskjellige bestillinger til anleggene, ble det avtalt en øket leveranse av aluminium til Sverige. Ministerialrat Berghold ved Rikskommisariatet har opplyst at man herunder gikk ut fra at produksjonen på grunn av nyanleggene på kort tid ville bli så sterkt øket at dette kunne skje uten vesentlig innskrenkning i de forutsatte leveranser til Tyskland. Jeg nevner også at finansminister von Krosigk så sent som 2. desember 1942 — etter at Koppenberg var skiftet ut med Tysklands fremste aluminiumseksperter Dr. Westrick — uttalte at det hadde vært nødvendig å sette inn ytterligere pengemidler fordi videreføringen av «dette uhyre krigsviktige foretagende» ellers ville komme i fare.

Det vil føre for langt å gå i detaljer med hensyn til hva som ble utrettet, men som kjent ble resultatet nok så magert. Ifølge uttalelse fra von der Bey ville Lettmetalls bedrifter kunne ha kommet i gang i august 1943 hvis de ikke var blitt bombardert, og han var med på i en betenkning å uttale at fabrikkene kunne settes i drift igjen med en ytterligere forsinkelse på 6—7 måneder. Da Luftwaffe ikke var i stand til å beskytte mot nye flyangrep, ble dog arbeidene på Herøya stanset. Oksydfabrikken i Sauda kom i gang i januar 1944, og som det framgår av Høyesteretts kjennelse i Torp-saken, var man ved kapitulasjonen kommet meget langt i Ardal: Kraftanlegget med 77 000 KW var i drift, aluminiumsfabrikken med en kapasitet på 12 000 tonn var nesten ferdig og hva angår oksydfabrikken, var kai, lagerhall, ovnskur m. v. kommet så langt at man kunne ha startet en legeringsfabrikk i løpet av høsten.

Man kan spørre hvorfor resultatet ikke ble bedre. Det skyldes nok til dels ukyndighet. Fra tysk hold er det videre framhevet at man ikke fikk nok av norske medarbeidere som kunne og ville mestre oppgaven, noe som dog ikke kan unnskyldes dem som etter beste evne deltok i arbeidet. Jeg tror imidlertid at det ikke kan være syndelig tvil om at det var selve krigens gang som var

Offteposten morgen 16/10. 1948

Del 2.